До вивчення сонетів М.Рильського за програмою спецкурсу "Сонет в історії української та світової літератури"

Світлана Паламар,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії літературної освіти
Інституту педагогіки НАПН України

У статті запропоновано методичні рекомендації до вивчення сонетів М. Рильського на заняттях спецкурсу "Сонет в історії української та світової літератури".

Ключові слова: *сонет, класичний, аналіз сонета, майстерність, культурологічний контекст.*

Сонет — найбільш поширений жанр світової канонічної поезії. Упродовж своєї історії він зазнав чималих змін у формі та змісті і став одним із критеріїв поетичної майстерності. Проте в шкільній практиці сонету досі не приділялося належної уваги. Це пояснюється, очевидно, і складністю цієї поетичної форми для вивчення в школі, і тим, що в методиці літератури проблема сонета залишається все ще недостатньо розробленою. Поодинокі вкраплення відомостей про сонет у шкільних програмах з літератури не дають учителеві можливості сформувати в учнів більш-менш чітке поняття про цей "високий" поетичний жанр.

Надолужити цю прогалину покликаний курс за вибором "Сонет в історії української та світової літератури", спрямований на більш докладне ознайомлення старшокласників із сонетом як жанром та його національними різновидами. Навчання за цим курсом сприятиме розширенню і поглибленню читацьких компетенцій учнів 10—11-х класів, зокрема їхньої здатності до повноцінного сприйняття поезії у контексті духовних цінностей національної і світової художньої культури, готовності до самостійного спілкування із твором мистецтва, до діалогу з автором через текст, а також до засвоєння через предмет літератури уявлень про полікультурність світу. Саме ці компетенції необхідні для успішної соціокультурної адаптації старшокласників.

Таким чином, одним із основних аспектів ознайомлення учнів із сонетом є соціокультурний. Це означає, що вивчення сонета у старших класах має відбуватися в широкому культурно-історичному контексті, із залученням міжпредметних і міжлітературних зв'язків.

У статті подано експериментальний матеріал з ви-вчення сонетів М. Рильського на заняттях нового спецкурсу "Сонет в історії української та світової літератури".

Пропонований навчальний матеріал за темою "Сонети М. Рильського" розрахований на 2 години. Його теоретичну частину може бути викладено у формі шкільної лекції чи засвоєно у процесі евристичної бесіди (1 год.), а практичну — аналіз сонетів — проведено як групову творчу роботу (1 год.). Мета цих занять:

1) активізувати пізнавальну діяльність учнів, залучивши їх до творчої пошукової роботи, пробуджуючи інтерес до поезії М. Рильського;

2) формувати навички самостійного аналізу тексту, вміння висловлювати своє ставлення до прочитаного;

3) сприяти вихованню високих естетичних і етичних почуттів, ідеалів краси і гармонії.

Готуючи матеріал для шкільної лекції (чи евристичної бесіди), слід акцентувати на кількох важливих моментах творчості Максима Рильського. Найважливіші з них — неперевершений хист гранослова і захопленість творчістю великих поетів минулого. Потрібно було мати неабияку мужність, щоб писати ніжну лірику і суворі сонети та октави на той час. За свою прихильність до високого, класичного мистецтва Максим Тадейович відбув ув'язнення.

Варто зазначити також, що Рильський мав талант імпровізатора й чудово грав на роялі, навчившись цього у великого українського композитора Миколи Лисенка. Мабуть, саме цим пояснюється особлива ніжність, чистота, мелодійність його лірики. Крім того, його віршам притаманне багатство мотивів. До традиційних мотивів української поезії він долучив мотиви античної та західноєвропейської лірики, а пізніше — із сучасного життя та його реалій. Вірші М. Рильського багаті на літературні та філософські ремінісценції, звертання до земних людських почуттів, глибини людських переживань. Поетичне слово в нього насна-жене зосередженою думкою, енергією, відтворене в класично прозорих і гармонійно виважених формах. Ніколи на догоду часу Рильський не змінював свого ставлення до класичного розуміння майстерності поета, не збивався на манівці відвертого псевдоноваторства, а вбачав свій шлях у вірності поетичній класичній традиції. Саме завдяки Рильському та неокласикам українська поезія зрівнялася із західноєвропейською у використанні найскладніших форм вірша — терцини, октави, сонета, різних метричних засобів — від гекзаметра до верлібра.

Особливою майстерністю вирізняються сонети Рильського, в яких він немов вигострював свою творчість. Він був великим майстром сонета, форма якого вимагала лаконічності, суворої дисципліни, граничної стислості думки і слова, що, звичайно, у часи, коли процвітало революційне псевдоноваторство, засноване на фальшивих ідеологічних гаслах 20-х років, викликало нерозуміння, осуд "революційних" теоретиків літератури. Хто не знищував класичної форми, думки, самої природи поетичного слова, той оголошувався ретроградом, а згодом і ворогом народу, як це й трапилось з поетом. У 1920-х роках Рильський належав до мистецького угруповання "неокласиків", переслідуваного офіційною критикою за

декадентство, відірваність від потреб соціалістичного життя. 1931 року Рильського заарештовує НКВД, і він майже рік просидів у київській Лук'янівській тюрмі. Його товариші-неокласики Д.Загул, М.Драй-Хмара, П.Филипович, М.Зеров були репресовані й загинули в концтаборах.

Наголосимо, що Рильський усе своє життя твердо відстоював найголовніший принцип справжнього мистецтва — вірність класичним зразкам. У програмному "Сонеті", який увійшов до збірки "Троянди й виноград" (1957), вступаючи в суперечку з А. Малишком ("...Сонети куці — нікчому"), він пише:

Як легко й просто це, мій дорогий Андрію,
Враз — розчерком пера — з історії змести
Петрарки, Пушкіна, Міцкевича листи,
У вічність — ковану в залізні ритми мрію!

Та, може, вислів Ваш я кепсько розумію,
Хотіли читачам Ви, певне, повісти,
Що в дні осягнення вселюдської мети
Даремно на сонет нам покладать надію.

Не згоден я і з цим! ...Сувора простота,
Що слова зайвого в свої рядки не прийме,
Струнка гармонія, що з думки вироста,

Не псевдокласика, а класика, — і їй ми
Повинні вдячні буть. Не іграшка пуста
Та форма, що віки розкрили їй обійми.

Практичне заняття передбачає виконання творчих завдань, пов'язаних з аналізом й інтерпретацією сонетів. Клас ділиться на творчі групи. Сутність вивчення лірики на цьому етапі — у створенні певного алгоритму аналізу сонета. Логіка запитань веде учнів до глибшого сприйняття "віддалених" текстів, звертає увагу на художні особливості сонетної структури, які можуть залишитися непоміченими, допомагає школяру побудувати грамотний літературознавчий монолог.

Наведемо приклади завдань до аналізу сонета М. Рильського "Мистецтво".

— Прочитайте сонет М. Рильського "Мистецтво". Прослідкуйте розвиток змісту сонета по строфах:

— Знайдіть у першій строфі образ — смислову домінанту. Яка головна думка першої строфи?

— Як розвивається ця думка в другій і третій строфах? Розшифруйте закладену в них поетичну антитезу.

— Яку ідею висловлено в двох останніх рядках (сонетному замку)?

— Чи можна, на вашу думку, підпорядкувати зміст сонета загальній схемі "теза — розвиток тези — антитеза — синтез"? Обґрунтуйте свою думку.

Коли усе в тумані життьовому
Загубиться і не лишить слідів,
Не хочеться ні з дому, ні додому,
Бо й там, і там огонь давно згорів, —

В тобі, мистецтво, у тобі одному
Є захист: у красі незнаних слів,
У музиці, що вроду, всім знайому,
Втіляє у небесний перелив;

В тобі, мистецтво, — у малій картині,
Що більша за усей безмежний світ!
Тобі, мистецтво, у твоїй країні
Я шлю поклін і дружній свій привіт.
Твої діла — вони одні нетлінні,
І ти між квітів — найясніший квіт!

Сонет М. Рильського "Мистецтво" — один з небагатьох сонетів, в якому автор, дотримуючись суворої сонетної форми, порушив принцип втілення сонетного змісту: "теза — розвиток тези — антитеза — синтез". Аналізуючи його, учні загострюють своє сприйняття тексту пошуком смислових домінант і шляхів втілення цих смислів у конкретних образах. Такий підхід до аналізу розвиває сприйняття складної форми сонета навіть у непідготовлених читачів.

Старшокласники зазвичай добре володіють такими мовленнєво-літературними компетенціями, як написання твору за заданою формою, складання ліричного тексту на певну тему, зіставлення різних редакцій одного і того ж тексту, вірша та його перекладів, виявлення характерних особливостей художньої форми тексту, складання біографічних та історико-культурних коментарів до тексту. Тому аналіз сонета як ліричного тексту може бути організований у певному культурологічному контексті, який доповнює структурно-семантичний аналіз виявленням більш глибоких смислів. Необхідність в заняттях такого плану з'являється, якщо сонети містять у собі численні культурологічні реалії, зміст яких незрозумілий школярам. Сутність учнівських досліджень зводиться у цьому випадку не до пошуку смислів у структурі самих текстів, а до пошуку додаткової інформації, яку школярі можуть почерпнути в словниках, довідниках, енциклопедіях.

У цьому ключі можна організувати аналіз "Сонета" М. Рильського ("З О.Пушкіна").

Частина культурологічного контексту цього сонета знайома учням з уроків зарубіжної літератури — сонетна творчість Данте, Петрарки, Шекспіра, Дельвіга, гекзаметр. Культурологічного коментаря потребують персоналії "Камоенс", "Вордсворт", вислів "співець Литви", географічна назва "Таврида".

Таким чином, під час опрацювання сонетів з учнями 10—11 класів формуються навички роботи з культурологічними джерелами та вміння аналізувати художню структуру ліричного тексту, що допомагає учням у створенні грамотних і адекватних авторському задумові літературознавчих інтерпретацій його текстів.

Література

1. Ільєнко І.О. Жага. Труди і дні Максима Рильського: Документальний життєпис. — К.: Дніпро, 1995. — 413 с.

2. Крижанівський С. А. Максим Рильський. — К.: Вища школа, 1985. — 126 с.

3. Куля в Максима Рильського // Цалик С. М., Селігей П. О. Таємниці письменницьких шухляд: Детективна історія української літератури. — К.: Наш час, 2010. — С. 185—205.

4. Незабутній Максим Рильський: Спогади / Упор. Г. П. Донець. — К.: Дніпро, 1968. — 431 с.

5. Новиченко Л. М. Поетичний світ Максима Рильського: У 2 кн. — Кн. 1: 1910—1941. — К.: Наук. думка, 1980. — 408 с.

6. Новиченко Л. М. Поетичний світ Максима Рильського: У 2 кн. — Кн. 2: 1941—1964. — К.: МПП "Інтел", 1993. — 269 с.

7. Рильський М.Т. Зібрання творів: У 20-ти т. / Редкол.: Л.М. Новиченко (голова) та інші. — К.: Наукова думка, 1983—1985.

8. Рильський М.Т. Сонети. — К: Молодь, 1974.

В статье предложены методические рекомендации к изучению сонетов М.Рыльского на занятиях спецкурса "Сонет в истории украинской и мировой литературы ".

Ключевые слова: *сонет, классический, анализ сонета, мастерство, культурологический контекст.*

This article proposes guidelines for studying sonnets Rylskyi classroom special course "Sonnet in the history of Ukrainian and world literature".

Keywords: *sonnet, classic, sonnet analysis, craftsmanship, cultural context.*